

A SEREG

Regényrészlet

PUSZTAI JÁNOS

5.

A szürkekalapos, pisze, konok-keskeny ajkú, kéksurcos gazda, fősvény, torzsalkodó, támadó, tetlegességre vetemedő, de röviddel azután példásan megfenyített, kis túlzással szólva: megfeszített fatulajdonos teljes órát függött dühösen rángva, számítóan jajgatva, halk-alétan, tehetetlen-megbókélten, bőrig ázva a kútágásra, reves, repedezett, féregjáratos oszlopra szegezett gömbfán, kéregmaradványos bükkgerendán, kajsza kereszten, akkor felesége, a fekete rakottszoknyás, fekete hárászkenős asszony az országút szélén, a puha, roncsolt, felvágott földszávon újra feljajdult, nyújtottan, szakadatlanul jajveszékelt, topogott, csizmájával szennyes sárlevet, kávészín latyakot freccsentve tocsogott, kezét tördelte, összegörnyedve sodorta, ropogtatta, gyúrta ujjait, a tábor bejáratához, horpadt, vadvizes, esőhímlőhelyes gázlóhoz szaladt, az őr, fázós, fásult strázsa mellett a táborba rontott, mint súlyos, sötét madár, repülni képtelen, menekülő szárnyas, iromba tojó, futott emberéhez a gyepen, korhadt gyepekocsányon, vakondtúrásos területen; a cipész szekere, alkalmi műhelye ponyvatetőzetének félkörében, bejáratában, a süberen, nyeles, fenyődeszka-zsilipélen könyökölt, figyelte, hallgatta, mosolygott: „érti a dolgát”, az asszony még nem ért a büntetés színhelyére, amikor a százados előhúzta zsebóráját, fedelét felkattantotta, nézte, fejcsóválva tanulmányozta, majd intett az ítéletvégrehajtóknak: mindkét bűnöst elengedhetik, azok ugrottak, buzgólkodtak, a kötelet, a nedvességtől megmerevedett köteleket, pillangóbogokat, a csuklóra szorult hurkokat kibontották, lefejtették, az újoncot, tarfejű kétszersült-dézmálót, és a civilt, meggondolatlan, a hadi-

helyzetet semmibe vevő parasztot a kútágas tövébe, avult, fekélyes paréjkórókra csusztatták, hónuk alá nyúlva eresztették tomporukra, az újonc kókadtan ült, közömbösen, sapkája félkör alakú ellenzójéről víz csurgott kinyújtott lábára, zöld, tapadóssá ázott nadrágjára, szegett szárú csizmájára, a szürke kalapos, pisze, konok-keskeny ajkú, kéksurcos gazda a csuklóit nézte, méregette, tappintotta, Sándor a szekérből tisztán látta: fintorgott, könnyezett, „minék erőszakoskodott?”, gondolta, a százados pénztárcájában, belsőzsebnyi, rekeszes, Országház címeres táskában keresgélt, élére állított papírpénzt válogatott, hüvelyk- és mutatóujjával egyet kicsippenített, meglebbentette, katona trappolt hozzá, átvette, a civilhez vitte, kéksurca zsebébe gyúrte, ekkor a két ítéletvégrehajtó, de már a befutott feleség is, karon fogta, emelte, ösztökélte, talpra segítette, az országúthoz irányította, kísérte, az asszony menetközben többször hátra, a százados, csendes, szemlélődő, sátrába, melegbe készülődő parancsnok felé fordult, a torkát mutatta, amint jobb tenyere élével elmetszi, kiabálva, kárhozva nyiszálja, a katonák, nyüzsgők, rendíthetetlen báméskodók, szájtátók mosolyogtak, nevettek, vihogtak, mutató- és középsőujjukat szájukba kapva, juházmód fütyültek, dübögtek, trappolást, ádáz kézrekerítést mímeltek; a tábor bejáratáig, horpadt, vadvizes, esőhímlőhelyes gázlóg színészkedtek.

Tüzes Sándor ezután, néhány apró, kényeszerű megszakítást nem számítva, egész nap, a nappal tétova kókadásáig dolgozott, kalapácsütései, a száraz, sarkos, akaratos hangok, hangzúzalék-kupacok, ellepték, benépesítették, lakályosították a tábort, délután háromkor szólították, menjen a zsoldjáért, tizenkét ezüstöt kapott, minden napra egyet, istennek hála, mondta magának, a többi összekuporgatott ezüsttel együtt túrhető summát küldhet, továbbíthat a családnak, a legszívesebben maga vinné, lódulna, nyargalna vele, kutyagolna, ha a háborús események nem akadályoznák, botlasztanák, téríténék el, de így is elégedett; továbbra is hisz istenben és serege fegyverében, éppen most, a zsoldvétel közben hozta Tóth őrmester, Tóth koma a hírt: csapataink csupán a mai nap százhuszezer ellenséges katonát fogtak el. Rettenetes sok, gondolta elégedetten, a vas-kaptárra csúsztatott otromba bakancs fölött a faszeget, citromsárga, félgyufaszál nagyságú, kihegyezett, miniatűr cöveket úgy igyekezett hüvelyk- és mutatóujjával tartani, hogy a kerékfejű suszterkalapács-csal ne sértse meg, zúzza össze, vérhólyagosítsa fehér pettyes, domború körömházát, a hír, rózsaszín tudósítás, írásban is megérkezett a parancsnokságra, tehát igaz, ebből kiindulva merészen feltételezte: háborújuk, nemzetmentő csatározásuk nem húzódik el túlságosan;

este, takarodó előtt, kezükben a csajkával, kónikus edénnyel, a rumostea sütőssé vált foglalatával felemlegették, végiggondolták, mint spongyába, magukba itatták a folytonos ágyúdőrgés, kormos vasmeny-nyezet alatt harcoló csapataik sikereit, és megnyugodtak, a cipész is így megnyugodva, kisimulva heveredett szekéraljfekehelyére, a gödrös, kelletlen szalmavacokra, hallgatta, követte az eső csendes surrogását, motozását, imádkozott, gondolatban formálta, mondta a szavakat, ébredéskor valameddig azt hitte, reggelig formálta, mondta, ízlelte; a váratlan, tolakodó, terebélyes lármáig, a trappoló, gyülekező katonák dübögéséig, kiabálásáig, a szilánkos, repülő, csapódó mondat-csonkokig; visszajött a civil, küldöttséggel, az ezred csendőrrjárőrével érkezett: bevádolta a századost, hogy ok nélkül köttette ki, bántalmaztatta, kabátja ujját könyökig felhúzta, csuklóját függőlegesen maga elé tartotta, jól látszott a kolbászméretűvé dagadt kötélnyom, sötétvörös pánt, a katonák két négysoros, soronként tízes létszámú szakaszba rendeződtek, ő velük szemben, a százados és a háromtagú járőr társaságában, láthatóan büszkén, egyúttal keserű-vádlón állt, a cipész rá is alkalmazta tegnapi gondolatát: „érti a dolgát”, az országút felé pillantott, ezt ösztönösen, mintegy gondolatából eredően tette, mosolyogva látta meg a civil feleségét, amint a szuro-nyos őrszemtől távol tartva magát, kéztördelve járt le és fel, de ez-úttal az útgerincen, a hasadozott, fészkiükből, sárgásbarna homok-ágyukból kibillent kockaköveken.

A csendőrpáncsnok, sovány, pisztolyos főhadnagy a fegyelem-ről beszélt a katonáknak, a lakosság sérthetetlenségéről, a százados komolyan bólogatott, kedvvel helyeselt, a főhadnagy ránézett, tisz-telet, a feljebbvaló iránt érzett bizalom, feltétel nélküli odaadás lát-szott az arcán, karikagyűrűs jobb kezét, mintha áldást osztana, fel-emelte és kijelentette: — Nem bántanunk, hanem segítenünk kell egymást; mindannyian szeretett hazánkat védelmezzük. Végeztem! — Oszolj!, vezényelt a százados, a katonák azonnal szétrebbentek, mosakodni és reggelizni mentek, a cipész szekéréhez baktatott, fel-kapaszkodott, ágyára ült, hátizsákjából csajkáját elővette, a civil aggódó, szakadatlanul a táborba, számára tiltott területre leső fele-ségére, ennek kapcsán pedig saját asszonyára gondolt, találgatta, kik az otthon maradt férfiak, kik jöhetnek számításba, kik kísérthetik meg a szikár, szájas asszonyt?, nem talált, látott senkit, mégis emész-tődött, fantáziált: este, tehenük, a szarvasbogár-szarvú, zsemle színű Virág etetése közben az udvar és a zöldségeskert közé rakott szal-makazalba épített takarmányszínben, langyos, homályos odúban tar-tózkodik, a viharlámpát, a zömök, üvegbúrába zárt petróleumlángot

a szecs-kavágó etetőjébe, a szalma- és kórócsiszolta deszkavályúba teszi, csorba fülű dagasztóteknőbe répát vág, a szeletek, virgonc, vízcsepp-berakásos, vízcsepp-pénzes halak egymásután repülnek, csuszannak, helyezkednek a hosszúkás, homorú edénybe, hasadozott, szösszel tömített alkalmatosságba, kalapos, surcos, sötét alak, inkább valami rejtélyes, nyurga árnyék jelenik meg az ajtóban, a szecs-kavágón, a bordás napraforgókóró-mennyezetten, a szalmafalon, lassan előnyomul, terjed, terjeszkedik, felesége kezében tétovázik, majd lankadtan megáll a kopott pengéjű, réznyelű kés, később, feszes, lüktető pillanatok után a teknőbe, a répaszeletekre, virgonc, vízcsepp-berakásos, vízcsepp-pénzes halakra hull, elkeveredik velük, Matild, pásztortilda megfordul, lép néhányat, és nesztelenül belemerül, beleépül az árnyba; csajkáját elővette, a gyepre ugrott, előre, a lovakhoz került, szolt hajtójának, szerezzen fát, gyújtson, élesszen tüzet, amíg megszerzi reggelijét, a rumostea-adagot, a komiszkenyeret megpirítja, befokhagymázza, forró teával elfogyasztja, a hajtó bólított, az abrakost a lovak fejére húzta, hegyes bárányszőr kucsmáját tarkójára tolta, az ülés alól, ágyából szalmát tépett, csutakot csavart, gyújtóst, a cipész beállt a libasorba, topogó, csoszogó, dohányszagú társai mögé, legalább nagyfia ne vonulna be!, lenne esze!, levélben nem intheti, a levelet elfogják, cenzúrázzák, őt a parancsnokságra idézik, nyájaskodnak, mondja ki, ami a szívét nyomja, könnyítsen magán, hunyorítsanak, kacsintanak rá, vállon veregetik, azután meg, ha valami van, „piszkálják az embert”, vele ugyan „hála istennek, még nem volt baj”, négy gyerek, „négy fiú, négy vasgyűrő”, és felesége várja, cmlegeti, reszket érte, esténként fehérbabos piros kendőjét hátra köti, félkörfésűs kontya alá erősíti, szemöldökét ujjaival, mintha kecsesen mosakodna, lesimítja, csinosítja, a rugós kiskaput maga után hanyagul, tettetett-feltűnően becsattantja, a félhold-lángú viharlámpát lóbálva a takarmányszínbe megy, a lámpát a szecs-kavágó etetőjébe teszi, jobb oldalra lép, előrehajolva, mintha leheveredne, zizzenő, susogó fekvőhelyre, a kalapos, surcos, sötét, egyelőre elképzelhetetlen alak mellé henderedne; szerencséjére, gondolta, a szakács elé került, lerázhatta, megmosolyoghatta képzelgését, a szakács, széles arcú, egycsontcsillagos örvezető tele merőkanállal várta, hogy tartsa a csajkáját, zavartan, kapkodva tartotta, ezért, amíg a rumostea edénybe ömlött, röltődött, suttogva elnézést kért, a szekértől néhány lépésre már lángolt a tűz, a nedves szélben, a kútágasról leválasztott gömbfa, kéregmaradványos bükkgerenda gúlába rakott, igazított, baltával vágott darabjain füstüszkösen hajlongott, tömörült-zilálódott a lángbokor, Sándor a csajkát óvatosan egy begye-

pesedett vakondtúrásra tette, háromszögű kenyéradagját karéjokra vágta, a karéjakat ferdén egymás mögé szuronyára tűzte, a lángok fölé nyújtotta, élvezettel, magába feledkezve pirította, azután köpenye zsebéből fokhagymafejet emelt ki, bal tenyerében cikkekre morzsolta, a vakondtúráshoz fordult, a cikkeket rátette, néhányat meghámozott, a csontos hárttyából, piroses burokból kibontakoztatott, a kenyérkaréjakat erőteljesen bedörzsölte, türelmetlenül törte, harapta, a teával lenyomtatta; elégedettnek, könnyűnek, vidámnak érezte magát, így, ilyen lelkiállapotban került helyére, a szekérbe, csajkáját eltette, hátizsákja egyik rézcsatos zsebéből ceruzát és táborilapot szedett ki, a cipézasztalra tette, gyertyát gyújtott, mellé állította, saját megolvasztott cseppjével ragasztotta a szurkos, csirizes vaspántra, a lőszertáca-cipézasztal abroncskötésére, „irón”-ját, a kisujjrövid tintaceruzát megnyálazta, írt: „Anyukám! Rövidesen küldöm nektek a zsoldomat, ne érezzetek szükségét, nekem az a legfontosabb, a takarmányszínt bontasd le, nehogy valami bajod essék benne, a gyermekeket ezerszer csókold meg helyettem, Zoltán, te vagy a nagyfiú, ne járasd léhaságokon az eszed, a te dolgod vigyázni a családra.” Betűi előredőlve, tépett, kényszeredett libasorban, lilán vonultak a postalapon, zöld, pihés mezőn, a gyertya bizonytalan, szédelő lángja, mint baljós csillag, imbolygott fölöttük, olykor komor árnyékot vetett rájuk, elborította, lesújtotta, erőtlénítette őket, ült a cipézasztalnál, levele, üzenete fölött, tintaceruzája türelmetlenül meredt a papírra, bal tenyerével arcát, homlokát tapogatta; szenvedett: nem jutott eszébe semmi, pontosabban mondvá, elméje ép, szigorú rostaként csupán a megszokott, ki nem mondott, soha nem elemzett feltételezése szerint, szabványszöveget, sztereotip-kifejezéseket eresztette át, emiatt rendszerint odalyukadt ki, hogy a levélírás teljesen felesleges, legalább annyira, mint a kipukkadt disznóhólyag felfúvására szánt, tékozolt erőfeszítés, a hadihelyzetről hallgatnia kell, az esküvel fogadott kötelessége, az pedig, amit róla, feleségről gondol, feltételez, kínos, kínzó, szégyenletes magánügye.

Jelentették, hogy kolera elleni oltásra gyülekeznek a század, aki elmarad, kivonja magát az injekció alól, azt a legrövidebb, leggyorsabb eljárással hadbírótság elé idézik, a gyertyát hamar eloltotta, leugrott a szekérről, derékszíját csatolva szaladt a parancsnoki sátor mögötti egészségügyi állomásra, ahol, ha igaz, a tegnap hőbörgő, részeg vagy háborodott honvédet elhelyezték, a szabadég alatt oltottak, mint mindig, most is akaratlanul idegenkedett, valami kegyetlenül, de eléggé kihámozhatatlanul csípős, szúrós érzés kerítette hatalmába, uralta, azután, mint mikor zsidbadt lábfejjel váratlanul

lépnie, haladnia kell, rájött: fél, félelme azonban, morcos jószág, rendszerint meghőköl elszántsága kikerülhetetlen tövisbokra előtt, jó ideig kushad, majd szabályos, törvényszerűen jelentkező, feltörő ásitásokká lényegül, ásitva haladt el az élénk, biztonságot sugárzó tábori konyha mellett, a konyha nagy, lapos sátrából kihallatszott, kipergett a soros krumplitisztító katonák beszélgetése, nevetgélése, dúdolgatása, a békés, dörgölődő, felkínálkozó hangulat enyhítette, megkoptatta szorongását, ritkábban, szelídebben ásitott, amit úgy próbált tartósítani, állandósítani, hogy az itt is elkerülhetetlen, kötelező libasorban, vetkőzése, derékszija, akárha nagydolgozna, nyakába vetése, akasztása, vedlett köpenye bal karjára borítása, feslett hónaljú zubbonya és gallértalan inge jobb ujjának kartőig-húzása, buzgó tűrése közben nem nézte tűhegyre került, nyűglődő, szisszenő társait, kemény fedelű füzetbe, piros nagyvonalas nyilvántartóba írták a nevét, katonai foglalkozását, a kolera, fertőző, elsöprő erejű baj rémítette, bizonyos mértékig alázatossá hangolta: gyomorműködését leste, szimatolta, izmait tapintgatta, végül pedig, roppant félelmen, hányingerét, csak fel ne bukkanjon!, vigyázta. A szanitéc, szakácskötős, sovány órvezető, újcizmás, érdesen, nedves kézzel kapta el karját, szeszest vattával bedörzsölte, fertőtlenítette, valamennyire zsibbasztotta, majd a ferdén vágott, maga elé emelt, megkönnyeztetett tűt borzongó húsába taszította, belenyillalt a fájdalom, de ez annyira futó fájdalom volt, hogy éppen csak nyekkenni volt ideje, nyögni nem, a fájdalom még a tű kirántása, eltávolítása előtt elsorvadt, megszűnt, a visszamaradt feszülés, jó ideig tapasztalt velejáró azonban határozottan korlátozta az újrakezdett munkában, a szekér felé menet lepöccintette, eldobta a rábizott, mutatoujja alá igazított szeszest, levellő vattát, pillanatig, mint lágy, nedvdús, kósza hópehely, mögötte fehérlett a lucskos, kókadt gyepek, egy terjedelmes, a váratlan megcsúszásból eredően, nyesett falú lábnyom szomszédságában, tüze, a sorvadt parázshalom repedezett hamuréteg alatt füstölgött; teljesen felöltözött, a szekérbe, munkasztalához telepedett, válogatás nélkül javította, hozta helyre a csizmákat, bakancsokat, akadt, amelyiket megismerte, ilyenkor a lábbeli méretétől függően, felidézte gazdáját, holt vagy eleven viselőjét, esze, konok, elszabadult készülék, a lázas ütőér lüktetésének ütemében, fényes, kusza képsorokként rándította, taszította eléje a befogott, feltételezett valóság-tisztást, a lövészárkok, kanyargós, botlasztó, hurkolt védelmi vonal partján térdig meztelen lábakat látott; olyan példásan, szófogadóan sorakoztak, mint mikuláseste az ajándékváró, makulátlan, feszes, rátarti csizmák, azzal a különbség-

gel persze, hogy az innen, a szekér hámló husángbordázatú ponyva-boltozata alól a befogott, feltételezett valóság-tisztásra vetített lábakk, térd alatt elmetezett katonavégtagok nem csillogó feketék, hanem fehér bronzfesték színűek voltak. A közeli faluban, alacsony, keletlenkenyér alakú helységben, ahol útjuk nemrég átvezetett, delet harangoztak, a bronz és a vas, a harangköpeny és az ütő keltette, közvetítette hang jégre dobált sarkos kövekhez hasonlóan itt-ott megkarcolta a tömör, állandó ágyúdörgést, szinte ezzel a megfigyelésével egyidőben gulyásillatot sodort hozzá a nyirkos szél, érezte: megéhezett, arra gondolt, hogy pótadagot kér a szakácstól. Ebédért jelentkezett tehát és amíg a libasor összeállt, kialakult a kormos üstnél, a százados utasította Tóth őrmestert, hirdesse ki: étkezés után kivétel nélkül minden honvéd, raj, szakasz készülődjék, mert továbbmennek a front felé. Körülbelül egy órán belül következett be az indulás, Sándor hajtója idejében felült a bakra, merev derékkel, felelősségteljesen várakozott, és mihelyt módja adódott, a forgalmat irányító Tóth őrmester intésére, gyeplőrángatva sietett, törekedett belesimulni a kanyargó, himbálózó szekérkaravánba, a frontot követő éllemezési konvojba; az országúton balra tértek, az út hátára, a nyútt kockakövekre igazodtak, kétoldalt őszi mező kísértte őket, a vadvizes, fekete, magukba süppedt földöken olykor napraforgópogácsát, konyult, foszló, rongyolódó magházat pillantott meg, a látvány, békében közömbösen elkerült kép hatására, annak ellenére, hogy bizonyosra vette: üres, kifosztott, nyáltermelése meggyorsult, csámcsogva nyelt, és voltak pillanatai, amikor meg kellett emberelnie magát, hogy sürgős, elvitathatatlan szükségvégezés címén ne lendüljön át a mély, telt, ingoványos partú vizesárkon a mezőre.

Órányit gyalogolt szekere mögött, amire elérték az első települést, a fázós, bűvő mezővárost, amelynek hallgatag házai alacsony homlokzattal, salétromosan bámulták őket, a főutcán odatrappolt az első postaládához, vascsőre tűzött bádogdobozhoz, beletuszkolta a feleségének szóló lapot, közben rájött, félénken biztatta magát: gyertyát kell vásárolnia, kenőcs- és nyersolaj szagú, csengőriasztós vegyesboltban sebtében, válogatás, elégedetlenkedés nélkül vett kettőt; amikor hóna alatt fehérlettek, mosolygott, nyomban eltökélte: legközelebb megírja a családnak, olyan két gyertyát vett, hogyha összeillesztené őket, hazáig érnének. Ment a városban, a golyóverte kocsmabejáratok, mint sebesült szájak, ritkán, nehézkesen, bizonytalanul tárultak-záródtak, pálinkát, maró, emlékezetes kisüstit óhajtott, belépett egy ilyen ajtón, bent, az ajtó újságpapírcsíkkal megragasztott üvegén át aggódón minduntalan távolodó szekereére pil-

lantgatva, jobb hüvelykjével jelezte: egész decit kér, de jóformán szét sem nézhetett, mert földije, Szőlősi koma, magas, csontos, pipás, körszakállas honvéd szólt rá, csapott a vállára, mellére, kupakos pipája alá szorította, majd eltolta, eltartotta magától, nézte. Sietve, izgatottan ittak, Szőlősi hirtelen azt mondta: — Tömő komát megölték; agyonlőtték. A cipész meglepődött, remegő kézzel állította poharát a fal vállig érő faburkolatának párkányára. Színtelen volt a hangja: — Hazaárulás? Szőlősi jobb hüvelykujja körmével, mint apró, téglaszínű, tűzálló szerszámmal pipája tartalmát, a morzsolt, csutkás dohányt nyomkodta, sűrítette, figyelmesen, horpadt arccal szippantott: — Nincs kizárva, de lehet, hogy gyáván megfutamodott. A cipész ekkor feleszmélt, kiitta poharát, puszkája sárga szíját megmarkolta, feszesre fogta, búcsút intett, szó nélkül rohant, csörtetett az utcára; izgult, nem éri utol idejében a szekeret, szökevénynek hiszik, kitartóan szaladt, bal hóna alatt fehér botokként, arra gondolt, koldusbotokként, világítottak, rezegtek, vergődtek a groteszk gyertyák.